

Egészen a szűz talajig

6. Kő- és képfaragók, festők, szövőmesterek remekei

Elbeszélésem során igyekeztem megjeleníteni egykori fővárosunk megépülését. A mecénások — királyok, főurak, polgárok — felépítették a gótika és a reneszánsz jeles építőmestereivel azt a várost, amely a régi itáliai példaszó szerint egyike Európa három legszebb városának. („Európa összes városának három a gyöngyszeme: Velence a vizeken, Buda a hegyen s a síkságon Firenze”¹.)

Megépülnek a paloták, a templomok, a városerőd falai, kapui, kaputornyai. A kőházakat is felöltöztetik, akárcsak a testüket: fiatornyok, szépen metszett kőplasztikák díszítik az épületeket. A templomokat s itt-ott a tereket szobrok ékesítik. A hideg teremfalakat freskók, szépen szőtt kárpitok melegítik.

Építőpályók képfaragói

A kampányszerű, nagy építkezések idején, egy-egy palota, nagytemplom emelésekor az Európa-szerzte vándorló építőpályók hatalmas sereglettel jelennek meg. A vezető mesterek keze alatt tömegesen dolgoznak az épületplasztikák kőfaragói, de képfaragók, szobrászok is.

A budai gótikus szoborcsoport 1974. évi feltárása után betekintést nyerhettünk a hajdani budai képfaragók műhelyeibe, műhelytitkaiba. Noha még ma is többet tudunk e hatalmas szoborcsoport pusztulásáról, mint keletkezéséről, látnivaló: ezeknek a remekműveknek megalkotásán — talán két, talán három vezető mester keze alatt — képfaragó legények egész hada dolgozott. A kőanyag, a bányakő kiválasztásával, szállításával, nagyolásával kezdődött a munka. A budai gótikus galéria kőanyagát a Nagytétény—Buda-

Ábel királyi festő sírköve. Buda, XIV. század.

Vörös Emőke felvétele

Kőfaragó jel az Északi kaputornyon.

Szemenyei Tivadar felvétele

fok táji lágymésző — máig ismert — kőfejtőiből hozták a Várba. Azonban nemcsak ezzel a fagyot nem tűrő, tehát kizárólag belépítészeti felhasználásra alkalmas kővel dolgoztak. A gótikus és reneszánsz sírkövek, épületplasztikák arról tanúskodnak: keresett a Sütőtő—Tardos vidéki felső-dunai vörös mésző, a magyar vörösmárvány. Kedvelték a tárnoki, haszti kemény mészövet is. Ezekből meg — ritkábban — szentendrei-pilisi amfiból-andezitből faragták a fagyálló épületplasztikákat. A köveket — a XV. századból írott nyoma van — dunai naszádokon szállították Buda térégebe.

Az épületek kényes, gyakran kiálló díszeit — például a fiatornyokat, fiálékat és a kváderköveket — mindig ólomágyba öntött vas-
kapcsokkal szilárdították meg.

A kőfaragók a maguk munkáit — a díjazásukhoz is szükséges — kőfaragójellel látták el. A szobrászok és festők általában a kollektív munka névtelenségébe burkolóztal: csak elvéve jelezték, szignálták alkotásaikat. (A budai gótikus szobrok ötven-hatvan alkotásra rúgó csoportján möndössze egyetlen — egyelőre fel nem oldott — vésetet találtunk: egy bizánci egyenlőszárú keresztet.)

Más volt a királyi udvarok vándorló szobrászműhelyeinek szervezete, mint azoké a kőfaragóké, akik a városok céheibe tömörültek. Mivel a budai udvari számadáskönyvek nem maradtak fenn, a XV. századi udvari építészet szisztémáját Zsigmond király pozsonyi építkezési számadásaiból rekonstruálta Szücs Jenő.

A királyi udvarnak nemcsak helyi műhelyek dolgoztak, időnként külföldön is rendeltek szobrokat. Tudjuk, hogy Mátyás király 1489-ben Verocchiótól egy márványkutat rendelt. (Meglehet, ennek darabja az a fehér márvány, hollós-címeres kútkavatóredék, amelyet ma a Magyar Nemzeti

¹ Ambrosii Calepini: Dictionarium... London, 1585. „... in tota Europa tres omnium pulcherrimum esse urbes, Venetias in aquis, Budam in monte, et Florentias in planitie...”

Galéria őriz. A mai Szentháromság tér környékén került elő a múlt században. Egy ideig Ferenczy István szobrászművész őrizgette Országház utca 14. szám alatti műteremházában.) *Kassai István*, a jeles kőfaragó is dolgozott Budán; alighanem ő alkotta a XV. század végén a budaszentlőrinci pálos kolostor szentség-házát. (Töredékei ma a Budapesti Történeti Múzeumban találhatóak.) A budai domonkos kolostor kőfaragói — úgy vélik — sírkövek faragásában jeleskedtek.

A XV. század végének egyik nagy budai mestere *Dénes pálos-rendi kőfaragó* volt. Ő faragta meg az 1480-as években a szentlőrinci kolostor Remete Szent Pál tetemét magába foglaló vörösmárvány sírládáját; ennek néhány pompás töredékét ugyancsak a Vármúzeumban őrizzük.

1416-os oklevél említi az óbudai Fehéregyháza temploma mellett állott Szent Anna-szobrot. A budai várpalota északi előudvarát a Hunyadiak — Mátyás emelte — alakosemlékműve ékesítette, amelyet a törökök Konstantinápolyba hurcoltak; *bronz* szoborcsoport lehetett.

Festők, falfestők, „mennyezők”

Nemcsak a fa-, hanem a kőszobrokat is festették; gipszes alapra vitték fel a festéket.² A XIII. századi Margit-legenda, Szent Margit szenttéavatási perének jegyzőkönyve megemlékezik Szűz Mária és a *szentek képeinek* tiszteletéről. A táblaképek a templomok oltárait díszítették. Budán készült vagy budai vonatkozású táblaképeink sorából kiemelkedik az a szárnyas oltár, amelyet 1427-ben *Kolozsvári Tamás mester* (magister Thomas pictor de Colos-

war) készített a garamszentbenedeki apátság részére. (Ma az esztergomi Keresztény Múzeumban.) Budai vonatkozását az is bizonyítja, hogy mecénása, megrendelője Szentbenedeki Miklós, Petős fia Péternek a fia, a győri egyház olvasókanonoka s egyben a budai királyi házikópalna éneklőkanonoka volt. A hatalmas szárnyas oltár képsorán megjelenik a donátor, Szentbenedeki Miklós térdelő alakja, a Keresztrefeszített körül pedig ott van, lóháton, Zsigmond király s a budai udvar teljes statisztériája, a királytól a lukas harisnyájú hóhérig.

Gazdagon festették az épületeket. Kívül-belül. Az épületfalakat vakolták, s erre a fehér vakolatra kváderkövek alakját imitáló vörös festéket hordtak fel. De festették, freskálták az épületek belsajét is. Például Budaszentlőrincen (II., Budakeszi út 91.) az 1970-es évek elején sikerült feltárunk egy XIII. századi, egyenes szentélyzáródású kis plébániatemplom alapjait. Megállapítottuk, hogy e korai kis kápolnának még legalsó belső felületeit is befestették.

Középkori falfestéseink majdnem teljesen megsemmisültek. A belvárosi templom egyik freskóján kívül, mindössze a Táncsics Mihály u. 24. polgárházában maradt meg egy — táncos párt s udvari bolondot ábrázoló — szép falfestés. A Mária Magdolna-egyház emeletén előkerült egy — Szent Kristófot ábrázoló — freskótöredék. Ez a szép, áhítatos ábrázolás a hajdani magyarok plébániatemplomának kórusát ékesítette.

Ha gondolatban felidézünk egy-egy középkori budai palotát, templomot, úgy látjuk, az utcákon, épületeken valósággal tobzódott a szín! Szaktudósok elemzték a budai gótikus szobrok festékanyagait. Cinóber, korom, ólomvegyület, ólomfehér, azurit, arany, réz, ezüst, égetett okker, égetett siena, barna festékanya-

Udvari festő műterme. Hans Burgmayer fametszete. 1510 körül
Szemenyei Tivadar reprodukciója

gok mutatkoztak a felületeken. 1495-ből írásos nyoma maradt annak, hogy a budai királyi udvar és Estei Hippolit esztergomi érsek a szükséges festékanyagot bizonyos *Rasone Bontempo Fiorentino* — firenzei eredetű — budai kereskedőnél vásárolták. (1 font arany ára 3 forint volt, 1 font azurkék 1 forint 50 dénár, 1 font cinóber ugyanannyi.)

Ásatásaink során találoztunk a középkori festészet tárgyi emlékeivel. Hol kis kagylók alján leltünk megkeményedett festékanyagokat, hol kis cserépedénykékben. A Táncsics u. 9. szám alatt ásatva egy festéktörő kő is felszínre került. A Vár területén két festő-címeres, vakpajzsos sírkövet találtak. Az egyik — az akkori Pénzügyminisztérium falai alól került elő 1886-ban — az 1370—71-ben Budán elhalálozott

János királyi festő tetemét takarta. A másik művészcímer alatt *Abel királyi festő* nyugodott. A XIV. század derekán halt meg, sírja a domonkos kolostor templomában volt.

Nagy Lajos piktor, *Hertul fia Miklós* volt a Képes Krónika miniatúráinak készítője. Mert festők készítették a kódexek miniatúráit s a királyok adományozta nemesi címereket. Egy-egy elszórt — véletlenül megmaradt — kis adat nyújt bepillantást nemcsak a hajdani képirók művészetének műhelyitkaiba, hanem lelkük bugyraiba is.

Ismeretes, hogy az egyik kódexíró, betűfestő a latin szöveg mellé magyarul beszúrta: — beh íhatnám!

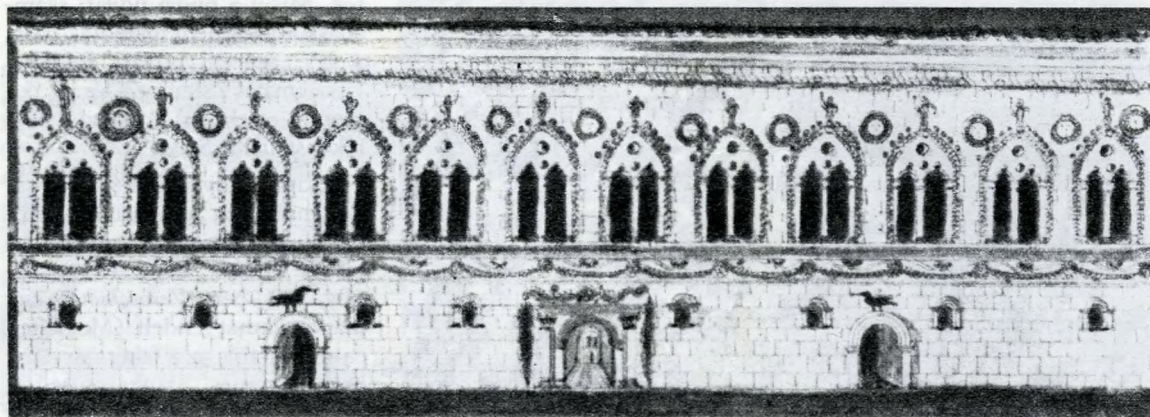
Az egyik — 1419-ben Székelyderzsen dolgozó — vándorfestő, *Pál mester*, *Ungi István fia* ezt rója latinul szép falképére: „...ezt a feliratot írtam, s egy szép leánykára gondoltam...”.

A Szent László-freskóciklus áhítatát nem sértette ez az ábrándos felirat.

Az udvari festők különleges feladatai

Amint az udvari csillagászoktól megkivánták uraik, hogy csináljanak horoszkópokat, s jósoljanak nekik, a festőket is sokrétű feladatok elé állították. 1488-ban Mátyás király és Beatrix királyné a közelgő farsangi maszkabálók

Palotahomlokzat-terv Filarete-től, 1498 (Horváth Henrik: Budapest művészeti emlékei című könyvből)
Molnár János felvétele

végett igyekszik Ferrarából Budára csalogatni *Zampolo da la Viola festőt*, aki főként álarok készítésében jeleskedett. 1488-ban *Hans Rad* bécsi címerfestő bíborszínű zászlókra festi Bécs urának, Hunyadi Mátyásnak s Beatrixnak címerét, de részt vesz a bécsi Városházán s a Stefanskirche tornyán végzett festési munkákban is. 1494-ben *Bartha* olasz festő — pictor italicus — tíz kis zászlót fest a király kürtöseinek harsónáira.

Tán *Hans Krell* udvari festőről, II. Lajos király kedvelt piktoráról tudjuk a legtöbbet. Annyiszor megfestette a királyi párt, hogy tán álmában is képes lett volna portrét pingálni róluk. Lajos királyról nyolc, Mária királynéről hat portrét festett Krell; Mária legjobb arcképe is Krell tehetőségét dicséri. Budán utóbb életnagyságú táblaképen is megörökítette a királyi párt. Krell a Crnach-iskolával, Béccsel állt szoros kapcsolatban. Prágában és Budán is dolgozott. 1523—24-ben Pozsonyban még fiatal, pályája kezdetén álló művész, amikor II. Lajos pozsonyi tartózkodása idején — királyi számadáskönyvek-ből tudjuk — egy álarok mulat-

sághoz neki kell jelmezeket festeni, parókákat, álhajákat csinálni. Egy díszlakomára pedig Krell, a portréfestő készítette el az ennivalók aranyozását, s a konfektekre zászlócskákat pingált.

Krell a király második pozsonyi időzése idején hasonló feladatot kap: farsangi multságokhoz kell jelmezeket fabrikálnia. Szárnyakat, sőt, egy gólyakosztümhöz csórt, tollakat gyárt papirosból. Majd pedig megtisztelő feladat éri: ő aranyozhatja a királyi pár díszszánkójának a rúdját. Ezek a pozsonyi híradások — Hoffmann Edit adatai³ — jól megvilágítják azokat a megalázó megbízásokat, amelyeket még a legmegbecsültebb királyi portréfestő is végezni kényszerült.

1526, majd 1541 után — másfél-két évszázadra — véget ér Buda művészeti élete. Menekülnek a képirok, képfaragók, muzikusok. Egy késmárki adat 1542-ből: összeírják a város adófizetőit. Sorukban János festő — Johannes pictor — neve. S mellette: mendicus. Vagyis koldus. Adót nem fizet. Tán Budáról menekült.

³ Pozsony a középkorban. Budapest 1938.

Hans Krell: Mária királyné 1520-as évek.

Tihanyi Bence reprodukciója

Udvari festő a XV—XVI. század fordulóján. Miksa császár képes életrajzából

Szövőmesterek remekművei

Kutatóink úgy vélik: Zsigmond királynak szándékában állt királyi szövőműhelyt felállítani Budán. A díszes textilnek nemcsak Itáliában, Franciaországban meg Flandriában volt nagy keletje. Szerették azt a magyarok is. Régebben híresek voltak a magyar királyi díszsátrak. IV. Béla hadisátra — amely a muhi csataterén maradt — olyan szép volt, hogy a tatárok magukkal vitték, s még 1255-ben is „a magyar király sátrában” tartotta ünnepi fogadásait a tatár nyakán.

Zászlók, díszes takarók ékesítették a budai palota belső udvarát. Ezért nevezték ezt a belső palotaudvart — mint azt 1529-ben feljegyezték — *Bársony-udvar*nak, németül *Samethof*nak.

Szövőiparunkat kivált Zsigmond király karolta fel. Az ő nevéhez fűződik a hajdani Felvidék első nagy takácsközpontjának, a kassai barhentszövőknek egységes megszervezése 1416-ban.

1432—33-ban Bertrandon de la Brocquière lovag, a burgundi herceg főétekgó-mestere Magyarországon járt, s baráti viszonyba került *Clay d'Avion* Budán élő francia szövőmesterrel. *Clay d'Avion* egyike azoknak a francia műiparosoknak, akiket Zsigmond 1416-ban, Párizsban jártában állít a szolgálatába. *Clay d'Avion* megbecsült helyzetére mi sem jellemzőbb: Bertrandon,

a francia udvari lovag és diploma-ta 1432—33-ban tőle kér ajánlólevelet — nyilván hitelezési ügyben — az egyik bécsi kereskedőhöz.

De idézzünk el egy kissé *Clay d'Avion* személyénél! (Hisz társairól oly keveset tudunk.) Tudjuk róla, hogy Artois-ból, régi polgárcsaládból eredt. Családjának egyik tagja, *Jean d'Avion* 1386-tól 1403-ig a francia király udvari szállítója volt. Talán éppen ennek a rokoni kapcsolatnak köszönhetette *Clay* mester, hogy Zsigmond felfigyelt rá Párizsban. Budai feladata nyilvánvalóan az volt, hogy alakos falkárpitokkal borítsa be Zsigmond Friss-palotájának — az ország legnagyobb belső terét magába foglaló új palotának — falait. Fáj a szívünk, ha ezekre a hajdani budai falkárpitokra gondolunk. Hiszen hamvuk sem maradt. Csak híruk.

Mátyás korában élte virágkorát a falkárpitok művészete. *Beatrix* királyné kelengyéjének jegyzékében tételesen felsorolják gobelinjeit. Mátyás palotáját — egykorú leírások szerint — állatalakos, történelmi, allegorikus és bibliai jeleneteket ábrázoló drága textiliák borították. 1483-ban a pápa Budára érkező legátusa elragadtattatott számol be a kincstár ötvösműveiről és — a kincstár büszkeségeiről — a pompás faliszőnyegekről. Mindebből — hírmondónak — csupán a feltételezhetően Pollaiuolo rajza után készült címeres trónkárpit maradt korunkra.